

24. Українська поезія кінця XIX — середини XX ст.: Бібліографія. Антологія / укладач Ю. В. П'ядик, упорядники-редактори: І. Г. П'ядик-Халявка, Н. Г. Дашкіна. — К.: К. І. С., 2011. — Т. II: Г–Ж. — 800 с.
25. Хвильовий, М. Рецензії / Микола Григорович Хвильовий / Підготовка тексту та примітки Богдана Цимбала // Спадщина: Літературне джерелознавство, текстологія / Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. — К., 2013. — Т. VIII. — С. 288–293.
26. Хуторян, А. [Рецензія на:] М. Драй-Хмара. «Проростень». «Слово». 1926. Ц. 75 коп. / Антон Семенович Хуторян // Пролетарська правда. — 1926. — 24 лип. — № 168. — С. 4.
27. Curriculum vitae М. Драй-Хмари і Б. Якубського / Вступ, підготовка текстів і коментарі О. Л. Рибалка // Радянське літературознавство. — 1989. — № 10. — С. 48–53.

Mykhaylo Dray-Khmara's Poem «Provesin» (Early Spring) and the Issue of its Dating

The article deals with the issue of dating of Mykhaylo Dray-Khmara's poem «Provesin» (Early Spring). Detailed analysis of archival and published materials, the author's biography, and his diary suggest a date range when the poem was composed. The findings of the research have important implications for understanding the poet's literary work in its development.

Key words: Ukrainian poetry of the 1920s, textual criticism, source criticism.

УДК 82.09:070"19"

Тетяна Опришко (Київ)

ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС В УСРР НА ШПАЛЬТАХ ЖУРНАЛУ «МОЛОДНЯК»

У статті досліджено діяльність літературної організації «Молодняк» та її однойменного журналу. Розглянуто питання розвитку української літератури наприкінці 20-х — на початку 30-х рр. XX ст., виникнення таких понять як «попутництво» та «домінантний стиль доби».

Ключові слова: літературний процес, стиль творчості, пролетарські письменники, комуністична культура, «Молодняк».

Журнал «Молодняк» був заснований в 1927 р. як друкований орган однойменної літературної організації українських письменників. Першим головним редактором журналу і керівником цієї організації був поет Павло Усенко. До її складу входили письменники Олесь Донченко, Володимир Кузьмич, Олексій Кундзіч, Терень Масенко, Леонід Первомайський — в Харкові; Олекса Влизько, Андрій Ключчя, Олександр Корнійчук, Леонід Смілянський, Микола Шеремет — у Києві. Трохи згодом до них приєдналися Іван Гончаренко, Анатолій Шиян та ще ціла низка літераторів. Засновники журналу головним своїм завданням вважали «боротьбу за передумови розвитку і буяння Жовтневої української літератури, за її пролетарську, співзвучну добі, суть, за організацію молодих літературних сил, що нога в ногу йтимуть з авангардом пролетаріату Комуністичною партією і комсомолом» [1, с. 66]. Молодняківці брали на себе зобов'язання «вчитися і боротися, будувати своє й руйнувати чуже, ідеологічно вороже» [1, с. 70], сподіваючись, що з цим гаслом вони обов'язково переможуть. Засудивши теоретичні та політичні погляди членів «Вапліте» і «масовізм» «Плуга», вони заявляли, що літературний комсомол має зробити все, аби під гаслами соціалістичного будівництва скупити найкращі сили письменників і допомогти партії й комсомолу стати переможцем на ділянці культури [1, с. 70].

На думку Ю. Мушкетика, це засвідчує двоїстість засад, з яких виходили молодняківці [4, с. 21]. З одного боку, «правильне» завдання допомагати партії в соціалістичному будівництві, а з другого — визнання себе єдиними справжніми виконавцями цього завдання, заперечення всіх інших літературних сил, боротьба з ними. У майбутньому не всі молодняківці стали знаними письменниками. Частина з них була заарештована й засуджена до примусових робіт у таборах Сибіру (Володимир Кузьмич, Іван Семиволос, Олександр Обідний, Василь Басок, Лев Скрипник та ін.), частина розстріляна (Віктор Гудим, Микола Скуба, Борис Коваленко, Олекса Влизько, Юрій Вухналь, Іван Кулик та ін.), дехто залишив літературну творчість і перейшов на перекладацьку ниву (Олексій Кундзіч) чи взявся за написання дитячої літератури (Олесь Донченко, Іван Багмут), але їхня рання творчість стала невіддільною складовою української літератури 20–30-х рр. ХХ ст.

Журнал «Молодняк» з перших днів існування намагався відповідати поставленим завданням. Проводилася величезна робота з питань висвітлення соціалістичного будівництва в країні; письменники отримували спеціальні замовлення на написання «виробничих» романів з обраної тематики. Редакція журналу офіційно відряджала своїх співробітників на заводи і фабрики для збирання матеріалів із життя робітничого класу. Сторінки журналу рясніли гаслами і закликами вступати до комсомолу, виконувати й перевиконувати плани п'ятирічок. Разом з тим активно розгорталася героїчна панорама будівництва Дніпрогесу — «від першої лопати бетону до останньої турбіни».

Тематика, яку висвітлював журнал, була надзвичайно розмаїта: новобудови, історія радянської Батьківщини, революція, туризм, воєнізація тощо. Журнал широко висвітлював проблеми кіно, образотворчого мистецтва, архітектури. У «Молодняку» регулярно друкували статті не лише комсомольські ватажки, а й керівники КП(б)У, уряду УСРР (С. Косіор, П. Постишев та ін.). У часописі подавався короткий виклад основних постанов та резолюцій ЦК ЛКСМУ, інформаційні повідомлення про пленуми, друкувалися стенограми виступів, був розміщений обвинувальний вирок так званій «терористичній групі» за вбивство члена Політбюро ЦК ВКП(б) С. М. Кірова.

За перші три роки свого існування літературна організація «Молодняк» пройшла кілька етапів розвитку. Утворення її припадає саме на той час, коли провадилася жвава дискусія з національного питання. На початку 1930 р. Іван Момот заявляв про необхідність самоліквідації «Молодняка» як літературної організації, вважаючи, що на цьому етапі розвитку країни він не потрібний. Його одразу звинуватили у зраді, нерозумінні нових завдань та здаванні «правильних позицій». Після виключення з «Молодняка» він приєднався до новоствореної літорганізації «Пролітфронт». Аналогічно вчинили Юрій Вухналь, Олесь Донченко, Олексій Кундзіч, Терень Масенко та ін. Дискусія між Іваном Момотом і головою київської групи «Молодняка» Борисом Коваленком певною мірою віддалила «харківську» та «київську» групи одну від одної.

За таких обставин було скликано Перший Всеукраїнський з'їзд комсомольських письменників «Молодняк», що відбувся 20–25 січня 1930 р. в Харкові. На з'їзді були присутні майже всі члени літорганізації «Молодняк», її основний резерв (робітнича молодь), представники округових комсомольських організацій та театрів робітничої молоді (ТРОМ'ів). Загалом, на думку його учасників, з'їзд став не лише літературною, але й громадською подією всеукраїнського масштабу. Одним з основних його завдань було «загострення уваги мас до процесів творчості української пролетарської культури» [9, с. 2]. Порядок денний зокрема передбачав обговорення питань організаційних та творчих шляхів розвитку «Молодняка» (доповідач Павло Усенко); вироблення основних напрямів творчості та кваліфікації письменників (доповідачі Борис Коваленко, Андрій Клочья, Леонід Смілянський), доповіді з місць та вибори керівних органів [7].

У своїй доповіді Борис Коваленко виступив проти власних вчителів часів студентських років: Сергія Єфремова, Михайла Драй-Хмари, Андрія Ніковського. Нищівної критики зазнав роман Михайла Івченка «Робітні сили», в якому доповідач знайшов ознаки фашистської ідеології. Загалом творчість згаданих вище письменників була класифікована як «вилазка буржуазії проти радянської системи» [9]. Не оминув Борис Коваленко у запалі суперечки і сумнозвісної історії суду над Спілкою визволення України (СВУ) — показової судової справи,

сфабрикованої органами ОГПУ-НКВД УСРР задля дискредитації української наукової інтелігенції. У 1930 р. у рамках цієї справи під слідством перебувало 474 особи. До найвищої міри покарання було засуджено 15 осіб, до різних термінів ув'язнення — 192, вислано за межі України — 87, умовно засуджено — 3, звільнено від покарання — 124 особи [1]. Серед репресованих опинилися такі знані українські вчені як Сергій Єфремов, Михайло Слабченко, Йосип Гермайзе, Валентин Отамановський. Процес набув величезного громадського резонансу. Сторінки тогочасної преси рясніли від повідомлень про «зрадників» і «контрреволюціонерів». Як згадує у своїх листах колишній молодняківець Степан Ковганюк, вже на другий день після повідомлення про суд над СВУ потоком пішли колективні листи та звернення, відбувалися мітинги «трудящих мас», учасники яких засуджували «треклятих націоналістів». Під такими зверненнями були підписи багатьох молодняківців, зокрема Степана Ковганюка. Лише у роки незалежності України він у листі до дослідника творчості молодняківців Олександра Кухаря-Онишка зізнався, що тоді інакше не можна було, хоча «вакханалія лише починалася» [2].

До порядку денного з'їзду було також внесено проблему так званого «попутництва», тобто творчості письменників «непролетарських» за своєю ідеологією. Тогочасні митці слова опинилися перед драматичним вибором — «з пролетаріатом і по-пролетарському, чи з буржуазією». Фактично цим постулатом було оголошено війну свободі творчості. Більше того, на думку Бориса Коваленка, «попутник, який залишиться на старій позиції, як письменник мусить умерти» [9]. Відтак, молодняківці обстоювали думку, що «попутництва» не може бути взагалі, а їхня організація має стати монолітним центром з виразною класово-пролетарською ідеологією. Проте дехто з них вважав, що «Молодняк» — організація для початківців, які лише стали на свій творчий шлях і в міру «підвищення кваліфікації» будуть поповнювати організації «справжніх» письменників. Принципове розходження групи Івана Момота та її перехід до «Пролітфронту» було розцінено не як творче зростання, а як «капітуляція перед труднощами у боротьбі з ворожою ідеологією» [9]. На нашу думку, цей конфлікт був лише свідченням того, що до «Молодняка» свого часу приєдналися молоді талановиті письменники, які не могли змиритися з тотальним контролем творчості з боку влади, детермінуванням тем, стилю тощо. Це і стало основною причиною переходу до іншої організації.

Інші питання з'їзду стосувалися проблеми стилів творчості письменників; пролетарський реалізм оголошувався «домінантним стилем доби». Іван Момот у своєму виступі обстоював думку, що пролетарської літератури як такої немає і бути не може. Його підтримав Григорій Елік, використавши привітальну промову для критики основних ідейних принципів «Молодняка». Він закидав активу «Молодняка», що той намагається влити «нове вино в старі міхи». Обом промовцям молодняківці активно заперечували, наголошуючи на тому, що стиль — це не лише форма, що до його поняття потрібно додавати й класову ідеологію. Дехто з молодняківців, як-от Євген Фомін, визнавав пролетарський реалізм лише для прози, а для поезії, на його думку, більш властивий був романтизм. Адепти офіційної ідеології, зокрема Микола Шеремет, заявляли, що «принципи філософії діалектичного матеріалізму однаково стосуються і пролетарської прози, і пролетарської поезії».

Здебільшого ці дебати звелися до протистояння романтизму, з одного боку, та пролетарського реалізму, з іншого. Деякі учасники з'їзду обстоювали думку про доцільність використання всіх стилів, вважаючи, що практика — найкращий критерій істини. З'їзд закликав молодняківців «іти у похід на класового ворога в самий вогонь боротьби». Одним із першочергових завдань було залучити до організації нових членів, зокрема з робітничої молоді. Наприкінці з'їзду було обговорено й різні організаційні питання, обрано центральне бюро «Молодняка», до якого входили Іван Гончаренко, Юхим Зоря, Андрій Клоч, Борис Коваленко, Степан Крижанівський, Леонід Смілянський, Павло Усенко, Микола Шеремета, якому доручили розробляти конкретні практичні шляхи «консолідації пролетарських літературних сил».

20–24 грудня 1931 р. у Харкові відбувся другий поширений пленум ради Всеукраїнської спілки пролетарських письменників (ВУСПП), на якому було обговорено шляхи розгортання творчої дискусії в письменницькому середовищі та розглянуто роботу з виправлення так званих «помилко» і «огріхів», що мали місце в діяльності ВУСПП і «Молодняка». На засіданні пленуму серед недоліків в роботі «Молодняка» було названо такі: недостатнє розгортання

самокритики; ігнорування вказівок партії про те, що організація пролетарських літераторів повинна займатися ідейно-політичним вихованням мас, а не адмініструванням літературного процесу; використання гасел «генеральна лінія РАПП'у чи ВУСПП'у», що давали змогу тлумачити цю лінію як окрему від лінії партії; недостатньо активна участь у літературній дискусії та розгортанні масовості в роботі; відстоювання своїх вузькогрупових інтересів (т. зв. «групівщина») [5, с. 83]. Другий пленум ради ВУСПП, засудивши з партійних позицій низку дійсних та уявних недоліків у роботі письменників, вирішив за потрібне якнайшвидше об'єднати ВУСПП та «Молодняк».

Молодняківець Микола Шеремет вважав помилкою ототожнення «Молодняка» і ВУСПП, наполягаючи на тому, що ці організації мали свою специфіку і відмінності [8]. Цієї хибної думки припускалося багато українських дослідників, серед яких і Юрій Смолич (у мемуарах «Розповідь про неспокій триває») [6].

На початку 1930-х рр. на сторінках журналу «Молодняк» дедалі частіше почали з'являтися статті та рецензії з нищівної критикою, а в рецензованих авторів почали знаходити усе більше й більше «помилко». За словами Юрія Мушкетика, якщо на початку дещо прямолінійна «молодняківська» критика при аналізі художніх творів «перекошувалась» у бік грубувато соціологічний, то в середині 30-х рр. вона стала майже засобом для вишукування політичних помилок. Найбільшою мірою це стосується рецензій головного теоретика «Молодняка» Бориса Коваленка. Пояснити таку активізацію пошуків «хиб та помилок» у творах тогочасних письменників слід передусім критикою з боку влади самої організації «Молодняк» й звинуваченнями її у нерозумінні поставлених завдань та недостатньо якісній роботі.

У результаті цих запеклих ідеологічних суперечок зі сторінок журналу вилучалися імена письменників, їхні твори припиняли друкувати. Під «вогонь критики» потрапляли й самі критики. Але й така догматична, вульгаризаторська критика, що, власне, і спричинила «викреслення» з літературного процесу багатьох українських радянських поетів та письменників, в другій половині 1930-х рр. майже зовсім зникає з журналу. Одна-дві рецензії, поодинокі ювілейні статті про когось із класиків світової літератури — це все, що публікувалося в критичному розділі журналу. Самі поняття «самосвідомість», «самоаналіз» почали набувати до певної міри негативного або навіть лайливого смислу. «Правдиве» зображення дійсності «в її революційному розвитку» стало означати, що література і мистецтво мусили бути хвалебною ілюстрацією політики ВКП(б), видавати бажане за дійсне. Спроби правдивого зображення радянської дійсності з притаманними їй вадами класифікувалися як «схиляння перед фактами» або й «антирадянська пропаганда й агітація». Звідси такі відомі в радянській літературі та мистецтві явища, як «лакування дійсності» і «теорія безконфліктності», тобто зображення дійсності в рожевих фарбах.

Отже, можна зробити висновок, що літературно-мистецький і громадсько-політичний журнал «Молодняк» був перш за все тим друкованим органом, що поширював ідеологію комунізму. Проте і серед членів літературної організації «Молодняк», і в редакції її однойменного журналу завжди точилися гострі суперечки, відбувалися дискусії щодо шляхів розвитку українських радянських літератури та мистецтва. Відповідно поставлені партією завдання не завжди мали очікуваний успіх. Загалом літературний процес 20–30-х рр. ХХ ст. в УСРР був складний і багатогранний і потребує сьогодні докладного вивчення.

Список використаної літератури:

1. Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/zaplyamovani-tromabukvami.html>.
2. Лист С. П. Ковганюка до О. С. Кухаря Онишка від 29.01.97 р. // приватний архів О. С. Кухаря-Онишка.
3. Момот І. Літературний комсомол І. Момот // Молодняк. — 1927. — № 1. — С. 66-73.
4. Мушкетик Ю. «Дніпро», 40 Ю. Мушкетик // Дніпро. — 1967. — № 1. — С. 21.
5. Про завдання перебудови ВУСПП / Резолюція II поширеного пленуму ради ВУСПП на доповіді т.т. Б. Коваленка та І. Микитенка від 23 грудня 1931 р. // Молодняк. — 1931. — № 12. — С. 83.

6. Смолич Ю. К. Розповідь про неспокій триває: дещо з двадцятих, тридцятих років і дотепер в українському літературному побуті. Ч. 2 / Ю. К. Смолич. — К.: Радянський письменник, 1969. — 284 с.
7. Хроніка «Молодняка» // Молодняк. — 1929. — № 10. — С. 94.
8. ЦДАМЛМ України, ф. 36, оп. 1, спр. 98, арк. 1.
9. Чеховий М. Перший всеукраїнський з'їзд «Молодняка» / М. Чеховий // Літературна газета. — 1930. — № 8. — С. 2-3.

The UkrSSR Literary Process Reflected in the Pages of the «Molodnyak» Magazine

The article deals with the literary activities of the organization «Molodnyak» and its eponymous magazine. Some problems of Ukrainian literature in the late 1920s and early 1930s are shown in the paper, the emergence of such concepts as «poputnytstvo» and «dominant style of the epoch» are also discussed.

Key words: literary process, writing style, proletarian writers, communist culture, «Molodnyak».

УДК 821.161.2-32.09+929Тенети

Вікторія Дубініна (Луганськ)

ЧАСОПРОСТОРОВИЙ ВИМІР ПОВІСТІ БОРИСА ТЕНЕТИ «ГАРМОНІЯ І СВИНУШНИК»

У статті проаналізовано особливості часопросторової організації повісті Бориса Тенети «Гармонія і свинушник». Визначено взаємозв'язки часопростору особистого життя героїв із часопростором навколишнього середовища. Звернено увагу на специфіку втілення категорій часу та простору у творі. Акцентовано, що комбінація часопросторових ознак у повісті сприяє оригінальному рішенню розвитку сюжету і композиції, зображенню характерів персонажів.

Ключові слова: часопростір, місто, композиція.

Час і простір — складні категорії, які існують у різних сферах людського знання й знаходяться у тісному взаємозв'язку між собою та з іншими категоріями навколишньої дійсності. Їх осмислення сягає давнини, однак системний аналіз літератури в аспекті художнього часу й простору було закладено в 30-ті роки ХХ століття, а активний розвиток починається з другої половини минулого століття. На сучасному етапі серед наукових зацікавлень дослідників літератури аналіз часопросторових координат художнього твору посідає важливе місце. Дослідження авторської оцінки та зовнішнього й внутрішнього світу героїв у вимірах часу і простору сприяє глибшому розумінню художньої природи літературного тексту.

До вивчення категорій часу і простору зверталася значна кількість літературознавців, серед яких Михайло Бахтін [1], Юрій Лотман [5], Володимир Топоров [8], Нонна Копистянська [2], а також багато інших дослідників, які розглядали зазначений аспект у творчості окремих письменників. Але дослідники творчості Бориса Тенети (серед них Володимир Мельник, Микола Чабан, Вікторія Дмитренко) жодного разу не зверталися до вивчення часопросторової організації творів письменника. Пропоноване дослідження — це перша спроба розглянути цю проблему на матеріалі повісті «Гармонія і свинушник».

Мета дослідження — проаналізувати часопросторову організацію повісті Бориса Тенети «Гармонія і свинушник». Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: визначити специфіку часопросторової організації повісті, дослідити взаємозв'язок часопростору